

KMP.573.26.2014.MF

Raport
przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji z wizytacji
Zakładu Poprawczego w Grodzisku Wielkopolskim
(wyciąg)

1. Wstęp

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania* (dalej: OPCAT), przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) oraz działając z upoważnienia Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniu 5 marca 2014 r., do Zakładu Poprawczego w Grodzisku Wielkopolskim (zwanego dalej: placówką, Zakładem, lub ZP) udali się pracownicy Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji” (zwanego dalej: KMP lub Mechanizmem) w składzie: Marcin Kusy, Przemysław Kazimirski (prawnicy), Dorota Krzysztoń (kryminolog), Magdalena Filipiak (prawnik, psycholog).

Celem wizytacji zapobiegawczej przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji było sprawdzenie na miejscu sposobu traktowania nieletnich i dokonanie oceny pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowy z mgr Konradem Maciejaszkiem – dyrektorem Zakładu oraz Robertem Chrzanowskim – kierownikiem warsztatów, a także z personelem placówki;
- dokonano oglądu terenu placówki oraz pomieszczeń użytkowanych przez wychowanków;
- przeprowadzono na osobności rozmowy z wychowankami;
- zapoznano się na miejscu z wybraną dokumentacją związaną z funkcjonowaniem placówki.

W toku wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną.

Dokonane w oparciu o powyższe czynności ustalenia, pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji przekazali dyrektorowi placówki oraz wysłuchali jego uwag i wyjaśnień.

Ponadto po zakończeniu wizytacji analizie poddano dokumentację m. in.: projekt regulaminu Zakładu Poprawczego w Grodzisku Wielkopolskim, wybrane procedury i regulaminy Zakładu Poprawczego w Grodzisku Wielkopolskim, sprawozdanie z nadzoru nad Zakładem Poprawczym o Wzmocnionym Nadzorze Wychowawczym w Grodzisku Wielkopolskim z dnia 18 października 2013 r., raport z lustracji Zakładu Poprawczego w Grodzisku Wlkp. w zakresie prawidłowości stosowania przepisów § 80-82 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich.

2. Charakterystyka placówki

Zakład Poprawczy w Grodzisku Wielkopolskim jest zakładem o wzmocnionym nadzorze wychowawczym przeznaczonym dla chłopców w wieku od 15 roku życia, wobec których sąd orzekł umieszczenie w tego rodzaju zakładzie z uwagi na dezorganizację przez nich pracy w innych zakładach oraz spełniających pozostałe wymagania określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz. U. z 2001 r., Nr 124, poz. 1359 ze zm., dalej: rozporządzenie). Pojemność Zakładu wynosi 20 miejsc. Stan ewidencyjny i faktyczny wychowanków w dniu wizytacji wynosił 15 chłopców. Placówka przygotowana jest na prowadzenie 5 grup wychowawczych, w dniu wizytacji funkcjonowały 4 z nich.

3. Personel placówki

W Zakładzie jest zatrudnionych 29 pracowników pedagogicznych, którzy posiadają odpowiednie wykształcenie do pełnionych w placówce zadań. Poza dyrektorem ZP i dyrektorem szkół, kierownikami warsztatów szkolnych oraz internatu, w placówce pracuje 10 wychowawców, 2 pedagogów, psycholog oraz 7 nauczycieli i 5 nauczycieli praktycznej nauki zawodu. Warty podkreślenia atutem – w opinii przedstawicieli KMP – jest fakt, iż zatrudniony w Zakładzie psycholog ukończył studia podyplomowe w zakresie psychotraumatologii. Jak wynika z informacji uzyskanych od personelu placówki, psycholog nie ma zapewnionych superwizji swojej pracy. Przedstawiciele KMP zalecają zapewnić pracującemu z nieletnimi psychologowi superwizję jego pracy, gdyż w znacznym stopniu przyczyniłaby się ona do zwiększenia efektywności pracy psychologa, pomagając mu

jednocześnie w uporaniu się z obciążeniami wynikającymi ze specyfiki wykonywanego zawodu.

Z przekazanych pracownikom Mechanizmu informacji wynika, iż personel placówki uczestniczy w szkoleniach i kursach, a także podnosi swoje kwalifikacje w ramach projektu systemowego Ministerstwa Sprawiedliwości. W 2013 r. pracownicy brali udział w następujących zajęciach m. in.: szkoleniu w zakresie ochrony informacji niejawnych, zapobieganiu zakażeniom wirusem HIV i chorobie AIDS, konferencji szkoleniowej *Rozwój i przyszłość – zmiany w systemie resocjalizacji nieletnich – teoria, projekty, praktyka*. Ponadto w ramach projektów systemowych Ministerstwa Sprawiedliwości personel placówki uczestniczył m. in. w następujących szkoleniach poświęconych: „Zastosowaniu współczesnej wiedzy na temat psychopatii w ocenie nieprzystosowania społecznego nieletnich”, „Skutecznych i konstruktywnych sposobów zapobiegania i niwelowania agresji w oparciu o poznawczo-behawioralne metody zmiany zachowań” oraz modułowym szkoleniu I stopnia dla pracowników pedagogicznych i niepedagogicznych, obejmującym zagadnienia rozpoznawania substancji i środków odurzających, środków przymusu bezpośredniego oraz prowadzenia dokumentacji ich stosowania, konwojowania nieletnich oraz warsztatów: sprawna komunikacja, oddziaływania wychowawcze, rozwiązywanie konfliktów. Psycholog uczestniczył w szkoleniach: motywowanie do zmiany – etapy rozmowy, kurs podstawowy psychoterapii systemowej indywidualnej i rodzin.

W ocenie pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji personelowi placówki warto zapewnić także szkolenia z zakresu ochrony praw dziecka w prawie międzynarodowym i krajowym, na co wskazuje pkt 85 Reguł Narodów Zjednoczonych Dotyczących Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113) stanowiący, iż *personelowi pracującemu z nieletnimi pozbawionymi wolności, umożliwia się systematycznie szkolenia z zakresu wiedzy i umiejętności zawodowych, w szczególności z psychologii dziecka, pracy socjalnej i wychowawczej z dzieckiem, a także międzynarodowych standardów i norm.*

4. Warunki bytowe

Placówka posiada niezbędne zaplecze socjalne i techniczne przeznaczone dla wychowanków, jednakże w opinii przedstawicieli KMP pokoje wychowanków nie przypominały wystrojem warunków domowych. W sypialniach nieletnich brakowało biurka, a niektóre z nich nie zostały wyposażone w szafy na odzież wierzchnią. W trakcie wizytacji dyrektor Zakładu zobowiązał się do wyposażenia wszystkich sypialni wychowanków w

brakujące meble. Pracownicy Mechanizmu przywołują treść § 29 Dziewiątego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (99) 12] i 30: *dobrze zaprojektowany ośrodek detencyjny dla nieletnich powinien zapewniać pozytywne i spersonalizowane warunki detencji młodych osób pozbawionych wolności. Miejsca, w których młode osoby śpią i prowadzą aktywność życiową powinny być – oprócz odpowiedniej wielkości, oświetlenia i wentylacji – **właściwie umeblowane, dobrze urządzone i dostarczać odpowiednich wrażeń wzrokowych.** Młodemu ludziom powinno się pozwolić na przechowywanie rozsądnej ilości rzeczy osobistych, jeśli przeciwko temu nie przemawiają przeważające względy bezpieczeństwa.*

Podczas oglądu placówki przedstawicielki KMP zauważyły, że w części pomieszczeń na sufitach i ścianach widoczne były zacieki, a z niektórych ścian odpadała farba. Zdaniem wizytujących należy podjąć prace remontowe prowadzące do odświeżenia ścian i sufitów.

Pomieszczenia sanitarne zapewniają nieletnim poczucie intymności, nie są monitorowane, a miejsca załatwiania potrzeb fizjologicznych oraz stanowiska prysznicowe zostały właściwie odgródzone. Zastrzeżenia przedstawicieli KMP wzbudziły warunki panujące w pomieszczeniach sanitarnych, które jeszcze nie zostały wyremontowane. Przedstawiciele KMP zalecają przeprowadzenie prac remontowych, tak aby warunki sanitarne we wszystkich grupach wychowawczych były identyczne, jak te panujące w III grupie wychowawczej.

W każdej grupie wychowawczej znajdują się dwie świetlice. Jedna z nich to świetlica sportowa wyposażona w piłkarzyki, dart oraz stół do ping-ponga, natomiast druga wyglądem przypomina salon telewizyjny, wyposażona jest w kanapę oraz sprzęt RTV. W świetlicy IV grupy wychowawczej wyodrębniono mini studio nagrań.

W Zakładzie nie wyodrębniono sali gimnastycznej, co wynika z ograniczeń architektonicznych. Znajduje się w nim natomiast bardzo dobrze wyposażona siłownia, z której wychowankowie mogą korzystać praktycznie codziennie, a ograniczenia wynikają jedynie z zaleceń lekarskich lub nagannego zachowania się wychowanka.

Do budynku ZP przylega boisko sportowe przystosowane do gry w piłkę nożną oraz tenis ziemny. Ponadto Zakład posiada małe zaplecze rekreacyjne wśród zieleni otaczającej jego budynek. W porze letniej można tam zorganizować np. grill dla wychowanków. Z rozmów z nieletnimi wynika jednak, że są one organizowane rzadko i że generalnie nieczęsto korzysta się z tej przestrzeni. Pracownicy Mechanizmu przypominają w tym miejscu treść reguły 32 Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności [Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 45/113], zgodnie z którą *rozplanowanie zakładu dla nieletnich oraz warunki fizyczne i wyposażenie powinny odpowiadać*

resocjalizacyjnym zadaniom postępowania stacjonarnego, uwzględniającym potrzebę zachowania przez nieletniego prywatności, dostarczenia mu bodźców do działania, możliwości współdziałania z rówieśnikami i uczestniczenia w grach sportowych, ćwiczeniach gimnastycznych i zajęciach rozrywkowo-wypoczynkowych.

W placówce działa pralnia, ponadto Zakład został wyposażony w pralki automatyczne dostępne dla wychowanków.

Nieletni mają zapewnione 4 posiłki dziennie (śniadanie, obiad, podwieczorek oraz kolacja). Ponadto podopieczni dostają owoce oraz słodkie przekąski. Wychowankowie, z którymi rozmawiali przedstawiciele KMP, wskazywali na małe porcje posiłków, jednakże chłopcy wskazywali, iż można dostać dokładkę oraz chwalili sobie możliwość otrzymania owoców i słodyczy.

Teren zewnętrzny Zakładu, jak i ciągi komunikacyjne, świetlice, sypialnie wychowanków oraz pomieszczenia izby przejściowej, izolacyjnej zostały objęte monitoringiem.

W tym miejscu przedstawiciele KMP wskazują, iż tak szeroki zakres stosowania monitoringu w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich możliwy jest na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2001 r. w sprawie zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich (Dz. U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1359 ze zm., dalej: rozporządzenie). Zgodnie z brzmieniem §105⁵ ust. 1 monitoringiem objęte są wszystkie pomieszczenia, w których stale lub czasowo przebywają nieletni. Należy przyjąć, iż pojęcie pomieszczeń, w których stale lub czasowo przebywają nieletni jest na tyle pojemne, że może odnosić się do wszystkich pomieszczeń, z których korzystają nieletni przebywający w zakładzie poprawczym. W związku z powyższym ustanowiony w rozporządzeniu katalog miejsc ma charakter otwarty dopuszczając możliwość instalowania kamer w każdym miejscu – nawet przeznaczonym do wykonywania czynności fizjologicznych.

Zdaniem przedstawicieli KMP podkreślenia wymaga także fakt, że związane ze stosowaniem wideonadzoru ograniczenie prawa do ochrony prywatności (art. 47 Konstytucji) realizowane jest jedynie w oparciu o przepisy aktu prawnego o charakterze wykonawczym. Żaden z przepisów u.p.n. nie przewiduje bowiem stosowania w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich monitoringu. Tym samym naruszony zostaje, wyrażony w art. 31 ust. 3 oraz 41 ust. 1 Konstytucji wymóg zachowania ustawowej formy ograniczeń z zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw.

5. Sytuacja osób z niepełnosprawnościami

Placówka nie jest dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnościami fizycznymi. Specyfika Zakładu daje podstawy do uznania, że do grona wychowanków dołączyć może osoba np. poruszająca się na wózku inwalidzkim. Obecnie nie mogłaby ona samodzielnie poruszać się po terenie placówki, ani też korzystać z urządzeń sanitarnych, dlatego też pracownicy Mechanizmu zalecają dostosowanie placówki do potrzeb osób z niepełnosprawnościami fizycznymi. Warto zaznaczyć, że zgodnie z przyjętą w dniu 1 sierpnia 1997 r. przez Sejm RP Kartą Praw Osób Niepełnosprawnych (M. P. z 1997 r. Nr 50, poz. 475), osoby niepełnosprawne mają prawo życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych. Nadto Polska w dniu 6 września 2012 r. ratyfikowała przyjętą w dniu 13 grudnia 2006 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169). Zgodnie z jej treścią należy umożliwić osobom niepełnosprawnym niezależne życie i pełny udział we wszystkich jego sferach.

6. Traktowanie nieletnich przez personel wizytowanej placówki

Podczas rozmów z wizytującymi nieletni twierdzili, że wychowawcy starają się być pomocni i wyrażali dobre opinie na ich temat. Należy podkreślić, iż żaden z rozmówców nie wskazał na przypadki naruszenia nietykalności osobistej. Jeden nieletni podczas rozmowy indywidualnej zgłosił, że czasami wychowawcy prowokują podopiecznych do zachowań pozaregulaminowych. Z relacji innego nieletniego wynika, że wychowawcy czasem używa niecenzuralnych słów w rozmowie z wychowankami. Przedstawiciele KMP zalecają dyrektorowi przypomnieć personelowi placówki o właściwym sposobie komunikacji (werbalnej i niewerbalnej) z nieletnimi.

W placówce funkcjonuje izba przejściowa, które w okresie od początku 2013 r. do dnia wizytacji była wykorzystywana 35 razy (w 2013 r. – 34 razy, w 2014 r. – 1 raz). Nieletni zostają umieszczeni w izbie przejściowej zgodnie z regulacją przepisu § 44 albo § 25 ust. 1 pkt. 4 rozporządzenia. Każde takie wykorzystanie izby przejściowej zostaje odnotowane w księdze ewidencji wychowanków umieszczonych w izbie przejściowej.

Kwestią wymagającą podniesienia jest podstawa umieszczenia nieletnich w izbie przejściowej w trybie przepisu § 25 ust. 1 pkt. 4 rozporządzenia. Jak wynika z wpisów w *ewidencji wychowanków umieszczonych w izbie przejściowej*, wychowanek [dane usunięto] został umieszczony w izbie przejściowej w dniach 4.03.2013 r. – 11.03.2013 r. *na własną prośbę*. Natomiast [dane usunięto] został umieszczony w izbie przejściowej w dniach 27.12.2013 r. – 3.01.2014 r. *w związku z telefonem Policji o możliwości popelnienia*

przestępstwa (na prośbę Policji). Zdaniem przedstawicieli, żadna ze wskazanych przyczyn nie wypełnia przesłanki wynikającej z przepisu § 25 ust. 1 pkt. 4 rozporządzenia, tj. *dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie*. Przedstawiciele KMP zalecają zaprzestanie umieszczania nieletnich w izbie przejściowej, w sytuacji, gdy nie zostają spełnione przesłanki wynikające z przepisu § 44 albo § 25 ust. 1 pkt. 4 rozporządzenia.

Ponadto pracownicy KMP mają zastrzeżenia do samego brzmienia przepisu § 25 ust. 1 pkt 4 rozporządzenia. Przepis ten nie precyzuje sytuacji, które uzasadniają umieszczenie wychowanka w OPM. Określenie dla zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w ocenie przedstawicieli KMP jest zbyt ogólne i tworzy obszar do nadużyć. Nie gwarantuje prawa nieletnich do zaskarżenia decyzji o umieszczeniu w izbie i długości pobytu w niej. W związku z tym, iż powyższy problem ma charakter systemowy, zostały w tej kwestii podjęte działania o charakterze generalnym. W dniu 22 lipca 2013 r. Rzecznik Praw Obywatelskich skierowała wniosek do Trybunału Konstytucyjnego¹, w którym wskazała, że system izolacji nieletnich, polegający na umieszczaniu nieletnich dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku w zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich w oddzielnym pomieszczeniu mieszkalnym lub izbie przejściowej, stworzony został na poziomie rozporządzenia wydanego w tym zakresie bez wyraźnego umocowania ustawowego. Mając na uwadze normy konstytucyjne należy wskazać, iż wolność osobista jednostki jest chroniona art. 41 ust. 1 Konstytucji RP. Zgodnie z art. 41 ust. 1 zd. 2 Konstytucji RP pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie. Nie ulega wątpliwości, iż wprowadzane do systemu prawnego regulacje poszerzające ramy odebranej uprzednio wolności osobistej w istocie określają aktualne granice pozbawienia lub ograniczenia tej wolności. Dlatego też przyjąć należy, że każda norma prawna dotycząca bezpośrednio wolności osobistej musi mieć wyraźne umocowanie w ustawie.

Zgodnie z wywieszonym na tablicy ogłoszeń zarządzeniem porządkowym nr 2 z dnia 12 października 2008 r. w izbach izolacyjnej i przejściowej funkcjonuje obowiązek meldowania się nieletnich umieszczonych w tych pomieszczeniach. Przedstawiciele Mechanizmu nie znajdują uzasadnienia dla praktyki wymagania od nieletnich, by w wojskowym stylu składali meldunki. Wymóg ten wypacza normalny sposób komunikowania się między ludźmi, utrudnia załatwianie spraw nieletnich i niekonstruktywnie eksponuje

¹zob.<http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wniosek%20do%20Trybuna%C5%82u%20Konstytucyjnego%20%20dnia%2022.07.13%20r.pdf>

dominację pracownika ochrony nad pilnowanym przez niego wychowankiem. Z tego powodu praktykę tzw. *meldunków* należy wyeliminować.

Zgodnie z informacjami przekazanymi przez dyrektora placówki, w ZP w analizowanym okresie, nie odnotowano przypadków zastosowania wobec wychowanków środków przymusu bezpośredniego. Ponadto od początku 2013 r. do dnia wizytacji w Zakładzie nie odnotowano zdarzeń nadzwyczajnych.

Uwagę wizytujących zwrócił fakt, iż niektóre procedury i regulaminy obowiązujące w dniu przeprowadzania wizytacji opierały się na uchylonych już aktach prawnych. W tym miejscu należy wskazać, że np. w treści *procedury stosowania środków przymusu bezpośredniego* oraz *regulaminu izby izolacyjnej w Zakładzie Poprawczym* przywołano uchylone w 2012 r. przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie szczególnych warunków i sposobu użycia środka przymusu bezpośredniego, wobec nieletnich umieszczonych w zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i młodzieżowych ośrodkach socjoterapii. Analiza projektu regulaminu przekazana pracownikom Mechanizmu wskazuje, iż opisany problem zostanie całkowicie wyeliminowany, kiedy procedowany projekt regulaminu placówki wejdzie w życie.

W tym miejscu należy wskazać, iż zastrzeżenia pracowników Mechanizmu wzbudziła praktyka związana z transportowaniem nieletnich do lekarzy przyjmujących poza terenem Zakładu. Podczas rozmów z wychowankami przedstawiciele KMP odebrali informacje, które potwierdzili też pracownicy ZP, zgodnie z którymi na czas przewożenia nieletniego do lekarza specjalisty zakładane są mu na ręce kajdanki. Z wyjaśnień dyrektora wynika, iż dzieje się tak w związku z zapobieganiem uciezkom wychowanków. W odniesieniu do praktyki stosowania kajdanek, zdaniem przedstawicieli Mechanizmu, przyjęte w Zakładzie rozwiązanie nie znajduje podstaw w obowiązującym stanie prawnym. Środki przymusu bezpośredniego, które mogą być stosowane w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, wymienione zostały w art. 12 ust. 1 pkt 3, 4 i 15 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. z 2013 r. poz. 628 ze zm.), zaś ich użycie i dokumentowanie użycia odbywa się na zasadach określonych w wymienionej ustawie. Przedstawiciele KMP zalecają natychmiastowe zaprzestanie prewencyjnego stosowania środków przymusu bezpośredniego.

Opisana powyżej praktyka wzbudziła zastrzeżenia pracowników Mechanizmu także dlatego, że strażnicy transportujący nieletnich do zewnętrznych placówek opieki medycznej są ubrani w służbowy strój (z nazwą miejsca pracy), w efekcie czego osoby trzecie mogą

skojarzyć, że chłopiec jest wychowankiem zakładu poprawczego. Przedstawiciele KMP zalecają zaprzestać opisanej praktyki, która może przyczyniać się do stygmatyzacji nieletnich w środowisku wolnościowym.

Z informacji uzyskanych od nieletnich wynika, iż w placówce przeprowadzane są kontrole osobiste, polegające na rozbieraniu do naga. Tymczasem, zdaniem wizytujących, z obowiązujących przepisów prawa nie wynika natomiast kto, kiedy i w jakich sytuacjach jest uprawniony do przeprowadzania kontroli osobistych nieletnich w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. Ponadto trzeba stwierdzić brak spójności w obrębie jednego aktu prawnego, który w jednym miejscu podaje definicję kontroli osobistej, w innym posługuje się pojęciem przeszukania osobistego bez jednoczesnego wskazania zakresu jego desygnatów. Obecnie bowiem § 2 pkt 20 rozporządzenia wskazuje definicję kontroli osobistej, natomiast w § 105¹⁵ pkt 6 rozporządzenia wskazuje się, iż pracownik w czasie pełnienia zmiany na posterunku przy izbach przejściowych, izbach izolacyjnych i izbach chorych w wewnętrznej ochronie zakładu odnotowuje w książce zmiany fakt przeszukania osobistego nieletniego przed umieszczeniem w izbie przejściowej lub izolacyjnej. Trzeba jednakże zauważyć, iż kontrola osobista stanowi najpoważniejszą ingerencją w prawo do prywatności i intymności osoby poddanej kontroli, a zatem upoważnienia do jej dokonywania nie można domniemywać.

W ocenie RPO, niewystarczające z punktu widzenia norm konstytucyjnych będzie poprzestanie jedynie na określeniu, iż kontroli osobistej poddaje się nieletnich „w szczególnie uzasadnionych przypadkach”. Ustawodawca w u.p.n. powinien określać przypadki, w których dopuszczalna jest kontrola osobista. Nadto należy ująć w tychże przepisach, że kontroli osobistej może dokonywać wyłącznie osoba tej samej płci, w niemonitorowanym pomieszczeniu. Dodatkowe zabezpieczenie w omawianej kwestii może stanowić wymóg odnotowywania przez pracowników zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich w prowadzonym do tego celu rejestrze, informacji na temat godziny, miejsca, przyczyny dokonania kontroli osobistej oraz danych kontrolującego i kontrolowanego. Opracowując przepisy w tej materii należy zapewnić, by kontrolowanie nieletnich przebiegało z poszanowaniem ich praw do intymności i prywatności. W przedmiotowej kwestii Rzecznik

Praw Obywatelskich zwróciła się w dniu 8 kwietnia 2014 r. do Ministra Sprawiedliwości o podjęcie działań legislacyjnych w przedstawionym zakresie².

Z rozmów z personelem wynika, iż w placówce przeprowadza się testy na obecność środków odurzających w organizmie nieletnich po powrotach z przepustek i urlopów oraz gdy nieletni ma objawy zażywania tego typu substancji, co zostało potwierdzone w rozmowach indywidualnych z chłopcami. Ponadto na jednej z tablic znajdujących się w placówce wisiała informacja następującej treści: *proszę aby wychowankowie wracający z urlopów i przepustek oddali mocz do badania na obecność narkotyków przed przejściem na internat (możliwie jak najwcześniej). Jeśli odmówią oddania moczu proszę, aby udokumentowali to pisemnie.* Przedstawiciele KMP zwracają uwagę, że u.p.n. nie daje możliwości innej osobie niż kurator sądowy sprawujący nadzór nad nieletnim, zobowiązania nieletniego do poddania się badaniu w celu ustalenia w jego organizmie obecności alkoholu lub innego środka użytego w celu wprowadzenia się w stan odurzenia (art. 70b u.p.n.). Należy więc uznać, że **personel zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich nie ma prawa zobowiązania podopiecznych do poddania się takim badaniom**, w związku z czym należy odstąpić od tej praktyki.

6. Dyscyplinowanie

W czasie wizytacji w obowiązującym w Zakładzie katalogu środków dyscyplinarnych, wśród środków dyscyplinarnych zawartych w postanowieniu II ust. 1 pkt l i pkt m *procedury udzielania nagród i środków dyscyplinarnych wychowankom Zakładu Poprawczego* znalazł się środek dyscyplinarny polegający na wystąpieniu z wnioskiem o przeniesienie do innego zakładu: tego samego rodzaju lub innego rodzaju. Przedstawiciele KMP zalecają natychmiastowe wyeliminowanie w/w środka dyscyplinarnego.

Warto wskazać, iż zgodnie ze znowelizowanym regulaminem dostosowano katalog nagród i środków dyscyplinarnych do wynikających z obecnie obowiązujących przepisów prawa.

W rozmowie indywidualnej z przedstawicielem KMP, nieletni podał, iż jedną z kar stosowaną w placówce jest tzw. *izolacja grupowa*, polegająca na odseparowaniu całej grupy od reszty wychowanków Zakładu. Pracownicy KMP wskazują, iż jest to przykład stosowania

² Patrz: KMP.573.24.2014.AI,

<http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wyst%C4%85pienie%20Generalne%20do%20Ministra%20Sprawiedliwo%C5%9Bci%20z%2008.04.2014%20w%20sprawie%20kontroli%20osobistych%20nieletnich.pdf>.

zarówno odpowiedzialności zbiorowej, jak i kary pozaregulaminowej, nieprzewidzianej w ustawowym katalogu środków dyscyplinarnych. Przedstawiciele KMP zalecają zbadanie zagadnienia i w przypadku potwierdzenia tych nieprawidłowości wyeliminowanie stosowania pozaregulaminowych środków dyscyplinarnych.

7. Prawo do informacji

Zgodnie z *procedurą składania skarg przez nieletnich w Zakładzie Poprawczym w Grodzisku Wielkopolskim* wychowanek ma prawo do składania skarg do instytucji (korespondencja nie podlega kontroli dyrektora zakładu poprawczego). Przedstawiciele KMP zalecają, aby katalog adresów instytucji stojących na straży praw człowieka poszerzyć o dane Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz numer bezpłatnej infolinii Rzecznika Praw Obywatelskich – 800 676 676 i listę z tymi informacjami umieścić w ogólnodostępnych miejscach na terenie placówki. Ponadto pracownicy Mechanizmu zalecają, aby na tablicach ogłoszeń umieścić informacje dotyczące organizacji czasu i funkcjonowania ZP, tak by dane te były dostępne dla wychowanków.

Analiza akt osobowych wykazała, iż co do zasady nieletni podpisują oświadczenie, iż zostali zapoznani z: prawami, obowiązkami, regulaminem oraz zasadami pobytu w placówce. Ponadto wychowankowie podpisują oświadczenie o tym, iż znają niebezpieczeństwo związane z próbą ucieczki, co może się skończyć *zawiśnięciem na drutach i wykrwawieniem*. Zdaniem przedstawicieli Mechanizmu należy pouczyć wychowanków także o tym, że podczas pobytu w ZP są monitoringiem są objęte pomieszczenia, w których przebywają.

Podczas analizy dokumentacji osobowej nieletniego [dane usunięto] przedstawicielka KMP zwróciła uwagę, iż brakowało w niej oświadczenia o zapoznaniu się z prawami i obowiązkami oraz zasadami pobytu w placówce. Przedstawiciele KMP zalecają zwrócenie uwagi, aby faktyczne pouczenie wychowanka o regułach i zasadach panujących w ZP znalazło odzwierciedlenie w prowadzonej dla niego dokumentacji osobowej.

8. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

W myśl pkt 2 regulaminu *odwiedzin wychowanków Zakładu Poprawczego* odwiedziny w Zakładzie Poprawczym w Grodzisku Wielkopolskim odbywają się *w niedziele, święta państwowe lub kościelne (chyba że zapadną inne decyzje ze strony Dyrektora)*.

Wychowankowie w trakcie rozmów z przedstawicielami KMP wskazywali, że poza najbliższymi, możliwe jest odwiedzanie nieletnich przez ich dziewczyny. Nieletni mogą utrzymywać także kontakt ze światem zewnętrznym poprzez rozmowy telefoniczne.

Rozmowy przychodzące można realizować codziennie, natomiast rozmowy na koszt placówki traktowane są jako nagroda dla nieletniego.

Kwestią wymagającą podniesienia jest ograniczenie prywatności nieletnich w zakresie kontaktowania się ze światem zewnętrznym. Wychowankowie w rozmowach indywidualnych z przedstawicielami KMP podawali, iż zdarza się, że rozmowy są podsłuchiwane i przerywane przez personel placówki. Przedstawiciele KMP stoją na stanowisku, iż należy zapewnić podopiecznym poszanowanie ich prywatności, czego wyrazem jest zaniechanie kontroli rozmów chłopców z osobami spoza placówki, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. W tym miejscu należy przywołać treść przepisu art. 66 u.p.n., zgodnie z którym co do zasady nie ogranicza się kontaktu nieletnich ze światem zewnętrznym. Wyjątki od tej reguły zostały uszczegółowione w ustawie. Zgodnie z przepisem art. 66 § 4 u.p.n. dyrektor Zakładu może ograniczyć lub zakazać kontaktów wychowanka z osobami spoza placówki wyłącznie w przypadku, gdy kontakt ten stwarzałby zagrożenie dla porządku prawnego, bezpieczeństwa Zakładu bądź może wpłynąć niekorzystnie na przebieg toczącego się postępowania lub proces resocjalizacji nieletniego. Konsekwencją zastosowania takiego ograniczenia albo zakazu jest wynikający z normy zawartej w przepisie art. 66 § 5 u.p.n. obowiązek ciążyący na dyrektorze polegający na niezwłocznym zawiadomianiu nieletniego i sądu rodzinnego wykonującego orzeczenie o powodach decyzji. Sąd może uchylić decyzję dyrektora. Pracownicy Mechanizmu zalecają zmianę praktyki dotyczącej kontaktowania się nieletnich z osobami spoza placówki stosownie do treści przepisu art. 66 § 4 oraz 5 u.p.n., w tym zapewnienie prywatności wychowankom.

Z rozmów z wychowankami wynika, że korespondencja nieletnich (poza urzędową) przed wydaniem adresatom, jest czytana. Dyrektor placówki stwierdził, że nadzorowana jest jedynie zawartość koperty w obawie, aby nie znalazły się w niej narkotyki lub dopalacze, jednak odbywa się to pod nieobecność wychowanków. Zdaniem pracowników KMP kontrola korespondencji nieletniego powinna zawsze odbywać się przy jego udziale, tak aby miał on świadomość, dlaczego podjęto decyzję o niej oraz widział jej przebieg. Warto zauważyć, że włączenie nieletniego w proces kontroli jego korespondencji pozwala zredukować poziom napięcia emocjonalnego wychowanka związanego z niepewnością przebiegu kontroli oraz ewentualnego snucia przez niego domysłów na ten temat, np. dotyczącej czytania treści listów.

Z rozmów z nieletnimi wynika, iż podczas pobytu w izbie przejściowej oraz w czasie 1 tygodnia po opuszczeniu tej izby (jest to tzw. czas „kwarantanny”) nieletni nie wychodzą na świeże powietrze. W czasie pobytu w izbie przejściowej nie uczestniczą w zajęciach

szkolnych. Zdaniem przedstawicieli KMP podopiecznym zakładów poprawczych należy zapewnić dostęp do codziennych zajęć na świeżym powietrzu, także w porze zimowej, przynajmniej przez godzinę dziennie. Zgodnie z Europejskimi Zasadami w sprawie Nieletnich Sprawców Przepęstw będących przedmiotem sankcji lub środków (5 listopada 2008 r.), *nieletni pozbawieni wolności powinni mieć zapewnione regularne ćwiczenia przynajmniej dwie godziny w ciągu dnia, z czego jedna z nich winna odbywać się na świeżym powietrzu, o ile warunki pogodowe na to zezwalają* (zasada nr 81). Ponadto należy dbać o to, żeby zagospodarowanie czasu nieletnich przebywających w izbie przejściowej uwzględniało również realizację zajęć edukacyjnych.

9. Prawo do ochrony zdrowia

Zgodnie z informacją przekazaną przedstawicielowi KMP przez dyżurną pielęgniarkę, opiekę lekarską nad wychowankami sprawują zatrudnieni na 1/3 etatu w Zakładzie lekarze: lekarz ogólny (specjalista chirurg), lekarz psychiatra oraz lekarz stomatolog. W sytuacji, gdy wychowanek wymaga specjalistycznego leczenia, dowożony jest do placówek z Grodziska i okolic.

Podczas wizyt lekarskich odbywających się na terenie Zakładu w gabinecie lekarskim z nieletnim obecni są jedynie pracownicy wykonujący zawód medyczny. W podmiotach zewnętrznych badanie lekarskie odbywa się w obecności strażników. Pracownicy KMP proszą dyrektora zakładu o wyjaśnienie powstałych na tym tle wątpliwości, dlaczego zasada poszanowania tajemnicy lekarskiej oraz prawa do prywatności nie obowiązuje podczas badań lekarskich odbywających się poza terenem Zakładu.

W Zakładzie zatrudnione są dwie pielęgniarki (jedna na pełen etat, druga na 1/2 etatu), których zadaniem jest m.in.: zebranie dokumentacji medycznej i przeprowadzenie wywiadu medycznego z nowo przyjmowanym wychowankiem, wykonanie badania wzroku, przeprowadzenie rozmowy na temat profilaktyki HIV i ewentualnie przeprowadzenie badania w tym kierunku na zasadach dobrowolności, koordynowanie konsultacji i leczenia specjalistycznego nieletnich, przygotowywanie i podawanie leków nieletnim. W razie nieobecności pielęgniarek w Zakładzie leki wydają wychowawcy.

Pomieszczenia służby medycznej składają się z gabinetów: lekarskiego i pielęgniarskiego oraz izby chorych z węzłem sanitarnym, która w czasie wizytacji była remontowana.

10. Prawo do edukacji

W ramach struktury Zakładu prowadzone jest nauczanie nieletnich w szkołach: gimnazjum (w czasie wizytacji funkcjonowały II i III klasa) oraz Zasadniczej Szkoły Zawodowej (dalej: ZSZ). Wychowankowie realizujący obowiązek szkolny na poziomie nauczania w gimnazjum biorą udział w przyuczaniu do zawodu ślusarza i malarza, natomiast w ZSZ uczą się zawodu: ślusarz, malarz tapeciarski, a w planach jest umożliwienie kształcenia się nieletnim w profesji stolarz.

Ponadto wychowankowie mają możliwość zdobyć uprawnienia zawodowe na kursach finansowanych ze środków Unii Europejskiej m. in.: spawacz, kucharz małej gastronomii.

11. Oddziaływania wychowawcze i terapeutyczne

Jak wynika z przekazanych przedstawicielce KMP informacji, zespół diagnostyczno-korekcyjny prowadzi oddziaływania terapeutyczne i psychoedukacyjne, którymi obejmuje wychowanków i ich rodziny oraz działania o charakterze interwencyjnym.

W placówce oferowany jest szeroki wachlarz zajęć terapeutycznych skierowanych do nieletnich, m.in.: dotyczące skutecznej komunikacji interpersonalnej, radzenia sobie z emocjami, terapii uzależnień. Ponadto w ramach zajęć psychoedukacyjnych podejmowana jest problematyka w zakresie przeciwdziałania zakażeniom HIV/AIDS, a także przeciwdziałania narkomanii i alkoholizmowi, higieny zdrowia psychicznego, czy prawidłowych relacji w rodzinie. W 2013 r. indywidualną terapią długoterminową został objętych 10 wychowanków, natomiast w indywidualnej terapii krótkoterminowej uczestniczyło 30 nieletnich. Zaś terapia grupowa była prowadzona dla 24 podopiecznych Zakładu.

W Zakładzie prowadzona jest dogoterapia. Wychowankowie sprawują opiekę nad trzema należącymi do placówki psami. Ponadto istnieje możliwość hodowania przez nieletnich małych zwierzątek domowych: szczurów, królików, gołębi, papug. Zdaniem przedstawicieli KMP możliwość udziału w takiej terapii stanowi przykład dobrej praktyki, gdyż pozwala ona wzbudzić w nieletnich poczucie empatii w stosunku do zwierząt wymagających troski i opieki, a w konsekwencji prowadzi do rozwoju poczucia odpowiedzialności młodego człowieka.

Z rozmów z wychowankami wynika, iż prowadzona w ZP oferta zagospodarowania czasu wychowanków jest przez nich oceniana jako nudna. Nieletni w rozmowach indywidualnych wskazywali, że nie mają co robić z wolnym czasem.

12. Prawo do praktyk religijnych

W placówce funkcjonuje procedura uczestniczenia przez wychowanków w praktykach religijnych, w myśl której *w zakładzie zapewnia się wychowankom możliwość uczestniczenia w praktykach religijnych i z korzystania z posług religijnych w obrządku rzymskokatolickim. W przypadku przynależności wychowanka do innej grupy wyznaniowej lub kościoła Dyrektor Zakładu rozpoznaje możliwość zapewnienia wychowankowi uczestniczenia w praktykach religijnych lub korzystania z posług religijnych poza terenem Zakładu.*

Zgodnie z informacjami przekazanymi wizytującym przez dyrektora placówki, każdy z wychowanków ma zapewnione prawo do realizacji praktyk religijnych zgodnie z wiarą, jaką wyznaje. Z rozmów z nieletnimi wynika, że udział w organizowanych na terenie ZP mszach świętych jest dobrowolny. W Zakładzie posługi kapłańskie realizuje ksiądz kapelan. Na terenie Zakładu zorganizowano kaplicę, w której odbywają się msze święte dla wychowanków.

13. Dobra praktyka

Na terenie Zakładu działa Stowarzyszenie Na Rzecz Readaptacji Nadzieja, którego celem jest udzielenie pomocy dla byłych wychowanków zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich. Przede wszystkim absolwenci wskazanych placówek mogą liczyć na pomoc finansową, a także pomoc w postaci remontu mieszkania, zakupu żywności lub odzieży, książek oraz opłacenie kursu prawa jazdy.

14. Zalecenia Krajowego Mechanizmu Prewencji

Na podstawie art. 19 *OPCAT*, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają:

1. Dyrektorowi Zakładu Poprawczego w Grodzisku Wielkopolskim:

- 1.1. Natychmiastowe wyeliminowanie praktyki prewencyjnego stosowania środków przymusu bezpośredniego podczas transportowania nieletnich do podmiotów leczniczych i transportowania nieletnich do placówek opieki medycznej przez personel ubrany w strój służbowy;
- 1.2. przypomnienie personelowi placówki o właściwym sposobie komunikacji (werbalnej i niewerbalnej) z nieletnimi;
- 1.3. odstąpienie od przeprowadzania kontroli osobistych wychowanków;

- 1.4. zaprzestanie przez pracowników przeprowadzania badań wychowanków na obecności w ich organizmie narkotyków;
- 1.5. zaprzestanie umieszczania nieletnich w izbie przejściowej, w sytuacji, gdy nie zostają spełnione przesłanki wynikające z przepisu § 44 albo § 25 ust. 1 pkt. 4 rozporządzenia;
- 1.6. wyeliminowanie stosowania środka dyscyplinarnego polegającego na wystąpieniu z wnioskiem o przeniesienie wychowanka do innego zakładu;
- 1.7. zorganizowanie dla pracowników placówki szkoleń z zakresu ochrony praw dziecka w prawie międzynarodowym i krajowym;
- 1.8. zbadanie zagadnienia stosowania pozaregulaminowych środków dyscyplinarnych opisanego w pkt 6 niniejszego Raportu;
- 1.9. wyeliminowanie praktyki tzw. *meldunków*;
- 1.10. zmianę praktyki dotyczącej kontaktowania się nieletnich z osobami spoza placówki stosownie do treści przepisu art. 66 § 4 oraz 5 u.p.n., w tym zapewnienie prywatności wychowankom
- 1.11. kontrolowanie zawartości korespondencji wychowanków pod kątem niedozwolonych substancji w obecności nieletnich;
- 1.12. przy najbliższym remoncie placówki, wymagającym uzyskania pozwolenia na budowę, uwzględnienie potrzeby przystosowania placówki do potrzeb osoby niepełnosprawnej;
- 1.13. prowadzenie prac remontowych wymienionych w pkt 4 niniejszego raportu;
- 1.14. pouczanie nowopryjmowanych wychowanków o tym, że placówka jest objęta monitoringiem;
- 1.15. poszerzenie wykazu instytucji stojących na straży praw człowieka o dane Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz numer bezpłatnej infolinii Rzecznika Praw Obywatelskich – 800 676 676;

- 1.16. umieszczenie na tablicach ogłoszeń informacji dotyczących organizacji czasu i funkcjonowania ZP, tak by dane te były dostępne dla wychowanków;
- 1.17. dopilnowanie, aby pouczenie wychowanka o regułach i zasadach panujących w ZP znalazło pisemne odzwierciedlenie w prowadzonej dla niego dokumentacji osobowej;
- 1.18. zapewnienie wychowankom dostępu do codziennych zajęć na świeżym powietrzu;
- 1.19. uwzględnienie realizacji zajęć edukacyjnych podczas pobytu wychowanków w izbie przejściowej
- 1.20. zapewnienie pracującemu z nieletnimi psychologowi superwizji.

2. Ministerstwo Sprawiedliwości:

- 2.1. udzielenie wsparcia finansowego dyrektorowi placówki na realizację zaleceń nr 1.7, 1.12 – 1.13 oraz 1.20.